

Sytuacja mniejszości narodowych w Polsce i na Litwie – studium porównawcze

*The situation of national minorities in Poland and Lithuania
– a comparative study*

MAREK BARWIŃSKI, KATARZYNA LEŚNIEWSKA

Wydział Nauk Geograficznych, Uniwersytet Łódzki,
90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31
marbar@geo.uni.lodz.pl, katerina.lesniewska@gmail.com

Zarys treści. W artykule podjęto próbę porównania współczesnej sytuacji mniejszości narodowych w Polsce i na Litwie, głównie pod względem demograficznym, politycznym, prawnym i instytucjonalnym. Wykorzystano m.in. wyniki badań przeprowadzonych przez autorów w środowiskach mniejszości narodowych w Polsce i na Litwie*, dane statystyczne publikowane w obu państwach oraz kwerendę aktów prawnych dotyczących kwestii narodowościowych. Oba kraje – pod względem uwarunkowań historycznych, sytuacji prawno-ustrojowej, potencjału demograficznego czy struktury narodowościowej – mają szereg cech wspólnych, ale także wyraźnie odmiennych, które niewątpliwie wpływają na rolę, znaczenie i postrzeganie mniejszości narodowych. W konsekwencji transformacji ustrojowej i zmian geopolitycznych ostatnich dekad Polska i Litwa są krajami demokratycznymi, zaangażowanymi w proces integracji kontynentu europejskiego, współpracującymi w ramach struktur UE i NATO. Na wzajemne relacje – w sensie zarówno pozytywnym, jak i negatywnym – wpływa także wielowiekowa wspólna historia, często odmiennie interpretowana w obu państwach. Na sytuację mniejszości narodowych, zwłaszcza polityczno-prawną, z pewnością ma wpływ jej całkowicie odmienny potencjał demograficzny oraz przestrzenny. Powoduje to wyraźne różnice pozycji społeczno-politycznej mniejszości narodowych i ich sytuacji prawnej w obu państwach oraz liczne konflikty i oskarżenia o działania dyskryminacyjne, zwłaszcza na Litwie.

Słowa kluczowe: mniejszości narodowe, Polska, Litwa, studium porównawcze.

Wprowadzenie

Na początku lat 1990. w Europie Środkowej i Wschodniej miały miejsce istotne zmiany sytuacji politycznej i geopolitycznej, w tym m.in. upadek rządów komunistycznych, zjednoczenie Niemiec, rozwiązanie ZSRR i rozpad Czechosłowacji. Proces transformacji ustrojowej oraz powstanie w krótkim czasie szeregu

---

* Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/01/B/HS4/02609 oraz DEC-2011/01/N/HS4/02144.

niepodległych państw narodowych w bezpośrednim sąsiedztwie Polski i Litwy miało istotny wpływ na sytuację mniejszości narodowych, zwłaszcza zamieszkujących bezpośrednio przy granicach. Całkowicie zmieniły się również relacje polityczne i gospodarcze pomiędzy demokratyczną Polską i Litwą oraz ich nowymi suwerennymi sąsiadami, a także pomiędzy poszczególnymi narodami rozdzielonymi granicami.

Z czasem rozpoczął się proces rozszerzania strefy integracji europejskiej, który po kilkunastu latach doprowadził do włączenia w struktury NATO i UE niektórych krajów Europy Środkowej i Wschodniej, jednocześnie pozostawiając część z nich poza strefą integracji politycznej, gospodarczej i wojskowej, doprowadzając do wytyczenia nowych linii podziałów w zupełnie innych realiach politycznych i prawnych.

Procesy te spowodowały także zmiany społeczne, prawne i organizacyjne bezpośrednio dotyczące sytuacji mniejszości narodowych. Nastąpiło ich upodmiotowienie i liberalizacja standardów prawnych. Nie oznaczało to jednak likwidacji wcześniejszych problemów, wręcz przeciwnie – pojawiły się kolejne. Jednocześnie powstały liczne możliwości ich rozwiązywania, a poszczególne mniejszości narodowe mogły o swoich aspiracjach, problemach i konfliktach otwarcie mówić. Pomimo że część krajów Europy Środkowo-Wschodniej funkcjonuje w ramach tych samych struktur politycznych i organizacyjnych, status prawny mniejszości narodowych niejednokrotnie jest znacząco różny (Łodziński, 1998; Żołądowski, 2003; Janusz, 2011; Górecki, 2013).

Różnice te są doskonale widoczne na przykładzie Polski i Litwy. W Polsce będącej relatywnie dużym i ludnym państwem mniejszości stanowią rozproszony i niewielki odsetek mieszkańców, a ich prawa zawarte w odrębnej ustawie spełniają wszelkie standardy współczesnego liberalnego państwa demokratycznego. Na Litwie, która jest małym krajem o niewielkiej liczbie ludności, mniejszości stanowią znacznie większą część społeczeństwa, w przeszłości z reguły niechętną litewskiej państwowości, ponadto bardzo nierównomiernie rozmieszczoną, z wyraźną koncentracją w stolicy oraz regionie stołecznym. Sytuacja ta powoduje wiele napięć i konfliktów, potęgowanych niechęcią i nieufnością władz litewskich oraz większości społeczeństwa do ludności nielitewskiej, a zwłaszcza mniejszości polskiej (Barwiński i Leśniewska, 2013, 2014).

Sytuacja mniejszości narodowych w Polsce i na Litwie od lat ma bezpośredni wpływ na wzajemne relacje międzypaństwowe. Z żadnym z sąsiadów Polska nie ma stosunków politycznych tak silnie zdeterminowanych kwestiami narodowościowymi. W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat relacje polsko-litewskie przechodziły kilka diametralnie różnych faz – od jawnej wrogości, poprzez „socjalistyczną przyjaźń”, nieufność początku lat 1990., współpracę i strategiczne partnerstwo w ramach NATO i UE na początku XXI w., aż po wyraźne ochłodzenie wzajemnych stosunków. To, jaki kształt przybiorą one w przyszłości, w dużym stopniu zależy od prowadzonej przez oba państwa polityki narodowościowej,

a zwłaszcza od sytuacji polskiej i litewskiej mniejszości narodowej w obu państwach (Barwiński, 2012).

Struktura narodowościowa Polski

W XXI w. przeprowadzono w Polsce dwa spisy powszechne (w 2002 oraz 2011 r.), w których zawarto m.in. pytania o narodowość i etniczność. Wyniki tych spisów bardzo trudno jest porównywać, ponieważ zostały przeprowadzone całkowicie odmiennymi metodami. Podczas spisu w 2011 r., m.in. możliwe było zadeklarowanie dwóch narodowości, wykorzystano dwa wzory formularzy spisowych, umożliwiono ich wypełnianie za pomocą Internetu, a wyniki oszacowano na podstawie tzw. badania reprezentacyjnego, którym objęto mieszkańców 20% wylosowanych gospodarstw domowych¹.

Spis powszechny z 2011 r. wykazał ogółem w Polsce 38 511,8 tys. osób, w tym 36 522,2 tys. (94,83%) zadeklarowało jednorodną polską tożsamość narodową. W stosunku do 521,5 tys. osób (1,35%) nie ustalono przynależności narodowej, głównie z powodu ich nieprzebywania w miejscu zamieszkania, w tym długotrwałego pobytu za granicą. Wyłącznie niepolską narodowość zadeklarowało 596,3 tys. osób (1,55%), w tym 45,9 tys. identyfikowało się z dwiema niepolskimi narodowościami². Z możliwości wyrażenia podwójnej tożsamości skorzystało 917,3 tys. osób, w tym 871,4 tys. (2,26%) wykazało zarówno polską, jak i inną tożsamość narodowo-etniczną. Ogółem narodowość inną niż polska (w bardzo różnych konfiguracjach) zadeklarowało 1467,7 tys. osób (3,81%)³. Spośród deklaracji narodowościowych zdecydowanie najliczniejsze dotyczyły odrębności etnicznej społeczności regionalnych – Ślązaków i Kaszubów, z tym, że zwłaszcza w przypadku Kaszubów, były one wyrażane głównie w drugim pytaniu i w dużym stopniu wiązały się z jednoczesnym odczuwaniem polskiej tożsamości narodowej. Mimo to wyniki spisu wyraźnie wskazują na wzrost poczucia odrębności etnicznej grup regionalnych, nie tylko Ślązaków i Kaszubów.

Narodowość śląska, podobnie jak podczas spisu w 2002 r., była najliczniejszą spośród niepolskich deklaracji tożsamości. Ogółem odnotowano aż 846,7 tys. identyfikacji śląskich, w tym ponad połowa – 435,7 tys. – jako pierwsza deklaracja, 375,6 tys. jako jedyna narodowość (44%), a 430,8 tys. wspólnie z deklaracją narodowości polskiej. Były one liczniejsze niż wszystkie pozostałe niepolskie identyfikacje narodowo-etniczne i to w każdej „kategorii”.

Spośród tzw. mniejszości tradycyjnych najliczniej byli reprezentowani, podobnie jak w poprzednim spisie, Niemcy, Ukraińcy i Białorusini, z tym że mniejszo-

¹ Metodę przeprowadzenia oraz wyniki spisu powszechnego z 2011 r. obszernie omówiono m.in. w artykule M. Barwińskiego (2014).

² Wszystkie dane liczbowe dotyczące wyników spisu z 2011 r. pochodzą z opracowania *Ludność. Stan i struktura...* (2013).

³ Wśród tych osób 46 tys. (3,1%) nie posiadało polskiego obywatelstwa.

ści białoruska i niemiecka odnotowały niewielki spadek liczebności w porównaniu z 2002 r. W przypadku wszystkich pozostałych zbiorowości, posiadających oficjalny status mniejszości narodowych, etnicznych lub posługujących się językiem regionalnym⁴, miał miejsce wzrost liczebności, z tym że bardzo zróżnicowany w zależności od konfiguracji odpowiedzi na pytania etniczne. W kilku przypadkach (Kaszubi, Żydzi, Czesi) był on równocześnie wyjątkowo silnie związany z polską tożsamością narodową (tab. 1).

Wyniki dotyczące struktury narodowościowej Polski uzyskane podczas spisu w 2011 r. bardzo istotnie różnią się od danych spisu z 2002 r. Zdecydowanie wzrosła zarówno liczba deklaracji niepolskiej tożsamości narodowej (ponad trzykrotnie, z 471,5 tys. do 1 467,7 tys.), jak i liczba deklarowanych grup narodowych, etnicznych i regionalnych (dwukrotnie, ze 109 do ponad 200).

Tak istotne różnice ilościowe dotyczące struktury narodowościowej Polski między dwoma spisami, przeprowadzonymi w odstępie zaledwie dziewięciu lat na tym samym obszarze, przy braku silnych ruchów imigracyjnych, nie mogły być spowodowane wyłącznie naturalną ewolucją poczucia tożsamości narodowej wśród grup mniejszościowych, a tym bardziej procesami demograficznymi. Główną przyczyną była całkowicie odmienna metoda przeprowadzenia spisu oraz sformułowania pytań dotyczących narodowości, a zwłaszcza szacowania struktury narodowościowej, która istotnie zawyżyła jego wyniki i ograniczyła ich wiarygodność. Czynnikiem, który w największym stopniu wpłynął na deformację wyników była możliwość deklarowania podwójnej identyfikacji narodowej, przy jednoczesnym przypisaniu do mniejszości narodowych lub etnicznych osób, które zadeklarowały tożsamość „mniejszościową” na miejscu drugim, razem z identyfikacją polską (Barwiński, 2014).

Spis z 2011 r. potwierdził niewielką liczebność mniejszości narodowych i etnicznych, utrzymującą się homogeniczność narodowościową Polski⁵ oraz znaczne rozproszenie terytorialne mniejszości. Grupami o największej koncentracji przestrzennej są Ślązacy (Górny Śląsk), Kaszubi (Pomorze Gdańskie), Niemcy (Opolszczyzna), Białorusini (południowo-wschodnie Podlasie) i Litwini (Suwalszczyzna).

---

⁴ Dotyczy mniejszości uwzględnionych w przyjętej w 2005 r. *Ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* (Dz.U. 2005 nr 17, poz. 141).

⁵ Państwo uznawane jest za jednolite etnicznie, jeżeli mniejszości narodowe i etniczne nie stanowią więcej niż 5% obywateli.

Tabela 1. Narodowości posiadające status mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce według wyników spisu z 2011 r.^a

Nationalities with the status of national and ethnic minorities in Poland, according to the results of the 2011 census

Narodowość <i>Nationality</i>	Deklarowana narodowość (tys.) <i>Declared nationality ('000)</i>				
	w pierwszym pytaniu <i>in the first question</i>		w drugim pytaniu <i>in the second question</i>	ogółem ^b <i>total</i>	
	ogółem <i>total</i>	w tym jako jedyna <i>as the only one</i>		ogółem <i>total</i>	w tym razem z narodowością polską <i>together with Polish nationality</i>
Status mniejszości narodowych <i>National minorities status</i>					
Niemcy	74,5	44,5	73,3	147,8	63,8
Ukraińcy	38,4	27,6	12,6	51,0	20,8
Białorusini	36,4	30,2	10,4	46,8	15,6
Rosjanie	8,2	5,2	4,8	13,0	7,1
Litwini	5,6	4,8	2,3	7,9	3,0
Żydzi	2,5	1,6	5,0	7,5	5,4
Ormianie	3,0	2,0	0,6	3,6	1,5
Czesi	1,3	1,0	2,1	3,4	2,2
Słowacy	2,3	1,9	0,9	3,2	1,1
Status mniejszości etnicznych <i>Ethnic minorities status</i>					
Romowie	12,6	9,9	4,5	17,0	7,0
Łemkowie	7,1	5,6	3,4	10,5	3,6
Tatarzy	1,0	0,7	0,9	1,9	1,1
Karaimi	–	0,2	–	0,3	–
Status społeczności posługującej się językiem regionalnym <i>Status of the community using the regional language</i>					
Kaszubi	17,7	16,4	214,8	232,5	215,8

^a Dotyczy ogółu osób, zarówno posiadających, jak i nieposiadających obywatelstwa polskiego.^b Kolumna zawiera zestawienie odpowiedzi z dwóch pytań formularza spisowego, dane nie sumują się.Na podstawie / On the basis on: *Ludność. Stan i struktura...* (2013).

Struktura narodowościowa Litwy

Pierwszy spis powszechny w niepodległej Litwie odbył się w 2001 r. Jak zauważają N. Kasatkina i T. Beresnevičiūtė (2006), spis ten wykazał najwyższy w historii udział Litwinów w ogólnej liczbie ludności kraju, co zostało określone przez litewskich naukowców jako „mały krok w kierunku homogenizacji etnicznej”. Warto jednak zauważyć, że zróżnicowanie etniczne na Litwie ma wymiar regionalny. W 7 na 10 okręgów Litwini stanowili ponad 90% ogółu ludności, ale były regiony, gdzie ich udział sięgał zaledwie około 55%, np. okręg wileński.

Według spisu z 2001 r., najliczniejszą mniejszość narodową (blisko 235 tys. deklaracji – 6,74% ogółu ludności) na Litwie stanowili Polacy i wbrew ogólnym przewidywaniom wyprzedzili pod względem liczebności mniejszość rosyjską (219 789 deklaracji – 6,31% ogółu ludności). Spośród 234 989 osób deklarujących w trakcie spisu narodowość polską, blisko 92% (216 012 deklaracji) mieszkało w okręgu wileńskim, gdzie stanowili 25,41% ogółu (Kurcz, 2005; Leśniewska, 2014).

Wiosną 2011 r. na Litwie przeprowadzono kolejny powszechny spis ludności, który był pierwszym spisem po jej akcesji do Unii Europejskiej. Spis wykazał blisko 450 tys. deklaracji narodowości innej niż litewska (14,76%), zaś struktura narodowościowa Litwy okazała się niezwykle zróżnicowana – zidentyfikowano aż 154 różne mniejszości, w tym zaledwie 10 liczących ponad 1200 osób (Leśniewska, 2014).

Według spisu z 2011 r., Polacy na Litwie nadal stanowili najliczniejszą mniejszość narodową (ponad 200 tys. deklaracji – 6,58% ogółu ludności). Spośród 200 317 osób deklarujących w trakcie spisu narodowość polską, blisko 93% (186 192 deklaracji) mieszkało w okręgu wileńskim, gdzie stanowili około 23% ogółu ludności. Poza okręgiem wileńskim narodowość polską zadeklarowało zaledwie 14 125 osób, z tego 6126 w okręgu uciańskim, gdzie stanowiły ponad 4% ogółu ludności; 3029 w olickim (1,9%) oraz 2812 w kowieńskim (0,46%).

Drugą pod względem liczebności mniejszością na Litwie byli Rosjanie, skupieni głównie wokół dwóch ośrodków miejskich – Wilna i Kłajpedy, jednak największy odsetek stanowiący w mieście Wisaginia (lit. *Visaginas*) – ponad 50% ogółu ludności. Zostało ono zbudowane w latach 1970. dla specjalistów (głównie Rosjan) podejmujących pracę w elektrowni jądrowej Ignalina (Daugirdas i Paltanavičiūtė, 2008; Barwiński i Leśniewska, 2013).

Wyniki litewskiego spisu z 2011 r. nie przyniosły wyraźnego potwierdzenia przewidywań P. Eberhardta (2009), który wskazywał, że „trendy zmian zmierzają w sposób jednoznaczny do umocnienia pozycji ludności litewskiej”. Na Litwie liczba ludności zdecydowanie zmalała, o ponad 13% (440,5 tys.), jednakże struktura etniczna ludności tylko nieznacznie się zmieniła. Udział poszczególnych mniejszości narodowych uległ niewielkiemu spadkowi na rzecz wzrostu udziału

Litwinów. W porównaniu do roku 2001 zmalała liczba deklaracji narodowości Nielitewskich, a największy spadek zanotowano wśród Ukraińców (27%). Liczba deklaracji narodowości polskiej uległa zmniejszeniu o ponad 34,5 tys., co stanowi spadek o ok. 14,8%, czyli tylko nieznacznie większy niż spadek ogólnej liczby ludności Litwy (tab. 2).

Tabela 2. Zmiany struktury etnicznej ludności Litwy w latach 2001-2011
Changes in the ethnic structure of the population in Lithuania in 2001-2011

Narodowość <i>Nationality</i>	2001		2011		Zmiana względna <i>Relative change (%)</i>	Zmiana bezwzględna <i>Absolute change</i>
	liczba <i>number</i>	odsetek <i>percentage</i>	liczba <i>number</i>	odsetek <i>percentage</i>		
Litwini	2 907 293	83,45	2 561 314	84,16	-11,9	-345 979
Polacy	234 989	6,74	200 317	6,58	-14,75	-34 672
Rosjanie	219 789	6,31	176 913	5,81	-19,51	-42 876
Białorusini	42 866	1,23	36 227	1,19	-15,49	-6 639
Ukraińcy	22 488	0,65	16 423	0,54	-26,97	-6 065
Inna	23 626	0,68	19 257	0,63	-18,49	-4 369
Nieokreślona	32 921	0,94	32 978	1,08	0,17	57
Razem	3 483 972	100,00	3 043 429	100,00	-13,00	-440 543

Opracowanie własne na podstawie / Own elaboration on the basis on: <http://www.osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize1>.

Spadek liczby ludności na Litwie, w tym także spadek liczby deklaracji narodowości innych niż litewska, spowodowany był przede wszystkim ruchami migracyjnymi – świadczą o tym dane dotyczące odpływu ludności. W latach 2001-2010 na wyjazd z Litwy zdecydowało się około 376,6 tys. osób. Dodatkowo spadkowi liczby ludności sprzyja ujemny przyrost naturalny, coraz powszechniejsze odkładanie w czasie decyzji o posiadaniu potomstwa oraz model rodziny 2+1. Trendy te odnoszą się nie tylko do Litwinów, lecz również do wszystkich mniejszości narodowych (Leśniewska, 2014).

Polityka wobec mniejszości narodowych w Polsce

Po II wojnie światowej polityka państwa polskiego wobec zamieszkujących go niepolskich narodowości cechowała się dążeniem do ich asymilacji, poprzez próby likwidacji ich skupisk, przesiedlania (zwłaszcza Niemców, Ukraińców i Łemków), dyskryminację, kontrolę działalności społecznej i kultu-

ralnej oraz izolację od państw macierzystych. W różnych okresach PRL odmienne było natężenie oraz formy i przejawy tej działalności, ale przez kilkadziesiąt lat głównym celem polityki narodowościowej władz polskich było doprowadzenie do powstania społeczeństwa monoetnicznego (Kurcz, 1997; Chałupczak i Browarek, 1998; Madajczyk, 1998; Barwiński, 2010, 2013; Dudra i Nitschke, 2010).

Zmiana polityki w stosunku do mniejszości narodowych stała się możliwa dopiero po upadku rządów komunistycznych. Wszelkie zmiany prawne wprowadzone po 1989 r. były zarówno konsekwencją przekształceń ustrojowych zachodzących w Polsce, nacisków poszczególnych mniejszości, jak i koniecznością dostosowania standardów prawnych do potrzeb integracji z państwami Europy Zachodniej. W ostatnich latach w prawodawstwie polskim dotyczącym mniejszości narodowych, zaczęto odchodzić od wcześniej obowiązującej zasady niedyskryminacji i ochrony praw człowieka na rzecz „pozytywnej dyskryminacji”, czyli prawnych form wspierania mniejszości przez państwo (Łodziński, 1998, 2005; Budyta-Budzyńska, 2003, 2010; Janusz, 2011; Górecki, 2013).

Najważniejszym aktem prawnym dla mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce jest przyjęta 6 stycznia 2005 r. *Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*⁶, w której zdefiniowano pojęcie mniejszości narodowej i etnicznej oraz zawarto szczegółowy wykaz praw przedstawicieli mniejszości w demokratycznej Polsce. Została ona uchwalona po licznych sporach (zwłaszcza w końcowej fazie prac) w styczniu 2005 r. Główne zarzuty w stosunku do ustawy dotyczyły: zasadności jej wprowadzenia i związanych z tym kosztów, nadmiernego uprzywilejowania mniejszości, możliwości wybuchu konfliktów etnicznych, zdefiniowania pojęcia mniejszości narodowej i kryteriów przynależności do mniejszości, rozbudowania uprawnień odnośnie do języków mniejszości, a zwłaszcza dwujęzycznych nazw miejscowości oraz braku zasady wzajemności, ponieważ nie bierze ona pod uwagę sytuacji mniejszości polskiej w innych krajach. Z kolei zwolennicy ustawy podkreślali, że zabezpieczy ona pozycję mniejszości, wzmocni ich status, doprecyzuje i skodyfikuje przysługujące im prawa, usprawni politykę wobec mniejszości (zwłaszcza na poziomie lokalnym) i ułatwi relacje mniejszości z administracją. Jest ona normą prawną w zdecydowanej większości państw środkowej Europy i stanowi nawiązanie do tradycji wielonarodowej i tolerancyjnej Rzeczypospolitej.

Definiując mniejszości narodowe i etniczne, na mocy *Ustawy* wyróżnia się i obejmuje szczególną ochroną prawną dziewięć mniejszości narodowych: białoruską, czeską, litewską, niemiecką, ormiańską, rosyjską, słowacką, ukraińską oraz żydowską, cztery mniejszości etniczne: karaimską, łemkowską, romską

⁶ Dz.U. 2005 nr 17, poz. 141.

i tatarską oraz uznaje język kaszubski za jedyny w Polsce język regionalny⁷. Przyjęcie ustawy było ostatecznym uznaniem wielonarodowości społeczeństwa polskiego przez polski parlament.

Nie wszystkie narodowości zamieszkujące współcześnie Polskę zostały objęte przepisami zawartymi w omawianej ustawie, głównie dlatego, że jednym z jej założeń było uregulowanie wszelkich spraw związanych z funkcjonowaniem tzw. mniejszości tradycyjnych, czyli narodowości od wieków związanych z państwem polskim, w odróżnieniu od „nowych” mniejszości imigranckich. Jednak największe kontrowersji budzi kwestia narodowości śląskiej. Spory przybrały na sile po spisie powszechnym w 2002 r., w którym narodowość śląska została zadeklarowana przez ponad 173 tys. osób, co czyniło ze Ślązaków najliczniejszą mniejszość w Polsce. Na tej podstawie przedstawiciele niezarejestrowanego Związku Ludności Narodowości Śląskiej bezskutecznie starali się o wpisanie Ślązaków jako grupy etnicznej do omawianej ustawy oraz o uznanie języka śląskiego za drugi, obok kaszubskiego, język regionalny. Starania te nasiliły się po kolejnym spisie powszechnym w 2011 r., podczas którego narodowość śląską zadeklarowało 817 tys. osób. W wyniku tych starań i kilkukrotnych apelacji sądowych 7 września 2012 r. zostało zarejestrowane Stowarzyszenie Osób Narodowości Śląskiej, co jednak nadal nie rozstrzyga kwestii formalnego, oficjalnego uznania narodowości śląskiej⁸.

Ustawa daje mniejszościom narodowym i etnicznym możliwość zachowania własnej tożsamości, odrębności kulturowej i językowej, zabrania dyskryminacji i asymilacji, reguluje kwestie praw językowych mniejszości oraz funkcjonowania oświaty. Zmienia podstawy organizacyjne polityki państwa wobec mniejszości, powołuje nowe instytucje opiniotwórcze i doradcze, mające usprawnić relacje między przedstawicielami mniejszości a władzami państwowymi (Komisja Wspólna Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych). Dla niektórych mniejszości (m.in. litewskiej) do szczególnie istotnych zapisów zawartych w ustawie należy prawo do zapisywania imion i nazwisk zgodnie z zasadami pisowni języka mniejszości, także w oficjalnych dokumentach. Ponadto gwarantuje możliwość używania języka mniejszości jako pomocniczego w urzędach. Warunkiem wprowadzenia tego przepisu jest minimum 20% deklaracji niepolskiej narodowości wśród ogółu mieszkańców gminy w trakcie spisu powszechnego oraz wpisanie do urzędowego rejestru gmin, w których używany jest język pomocniczy. Według wyników spisu z 2011 r. wymagany w ustawie poziom koncentracji terytorialnej osiągnęły tylko trzy mniejszości narodowe (niemiecka w 22 gminach, białoruska

---

⁷ Kaszubi nie uzyskali oficjalnego statusu mniejszości etnicznej, jednak dzięki uznaniu języka kaszubskiego za język regionalny mogą korzystać z wielu zawartych w ustawie przywilejów dotyczących nauczania w języku kaszubskim w szkołach publicznych oraz traktowania języka kaszubskiego jako pomocniczego w urzędach i stosowania dwujęzycznych nazw miejscowości (Dz.U. 2005 nr 17, poz. 141, rozdz. 4).

⁸ Po kolejnej apelacji, 5.12.2013 r. Sąd Najwyższy stwierdził, że Ślązaków nie można uznać za osobny naród i dlatego Stowarzyszenie Osób Narodowości Śląskiej nie powinno zostać zarejestrowane pod taką nazwą.

w 9 gminach i litewska w jednej) oraz deklarujący używanie języka regionalnego Kaszubi w 19 gminach⁹. Oznacza to, że używanie języka mniejszości jako pomocniczego jest możliwe w 51 gminach, jednak do maja 2014 r. zostało wprowadzone na wniosek lokalnych władz w 33 gminach w Polsce, w tym aż w 22 językiem pomocniczym jest niemiecki¹⁰ (ryc. 1).

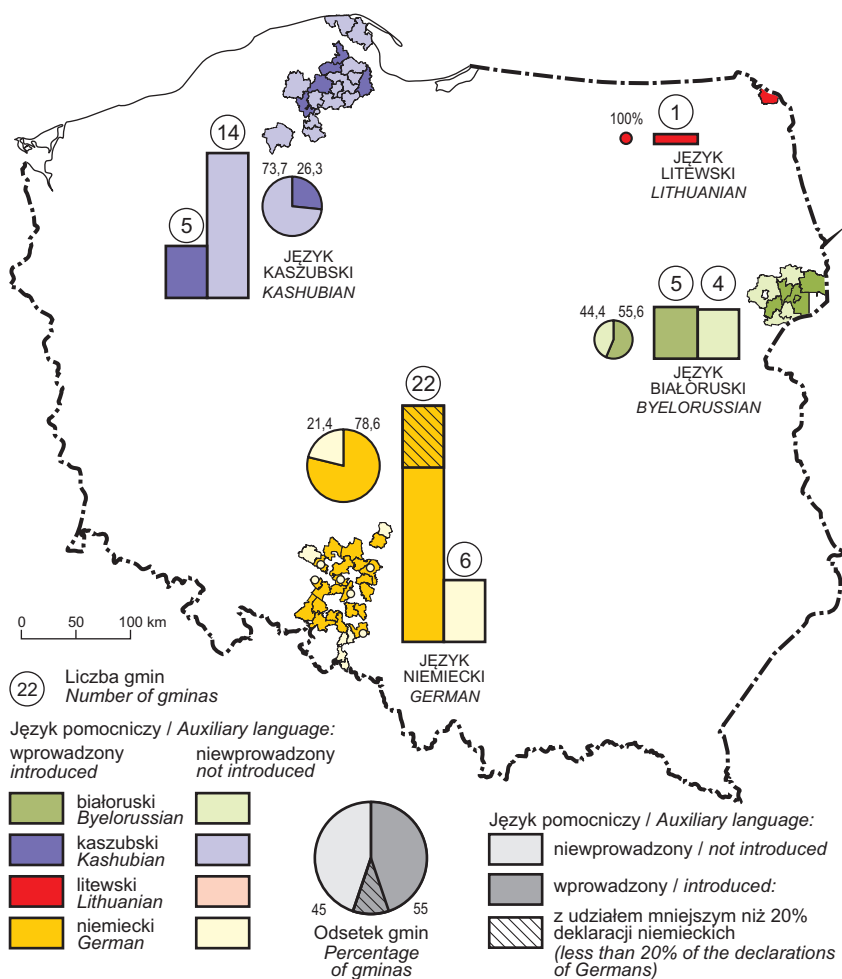
Poprzez *Ustawę...* wprowadza się także możliwość umieszczania dodatkowych tradycyjnych nazw miejscowości, ulic i obiektów fizjograficznych w języku mniejszości (wyłącznie wyszczególnionych w ustawie), obok nazw w języku polskim (nie mogą być stosowane samodzielnie)¹¹. Dwujęzyczne nazwy mogą być wprowadzone na wniosek rady gminy we wszystkich gminach, gdzie mniejszość stanowi co najmniej 20% ogółu mieszkańców oraz w dowolnej miejscowości zamieszkałej nawet w nieznacznym stopniu przez przedstawicieli mniejszości narodowej lub etnicznej, po konsultacjach z mieszkańcami. Konsultacje najczęściej przyjmują formę głosowania mieszkańców, w którym nie ma wymogu minimalnej frekwencji. Wniosek rady gminy musi także uzyskać pozytywną opinię Komisji Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych. Z powodu liberalnych przepisów, dotyczących możliwości wprowadzenia dwujęzycznych nazw, stają się one coraz bardziej popularne. Do maja 2014 r. na obszarze Polski zarejestrowano 1084 dwujęzyczne nazwy miejscowości. W ich wprowadzaniu zdecydowanie przodują dwie społeczności – Kaszubi oraz Niemcy. Dwujęzyczne nazwy miejscowości w języku polskim oraz kaszubskim lub niemieckim stanowią aż 94% wszystkich tego typu nazw w Polsce. Ponadto funkcjonują nazwy miejscowości w języku litewskim, białoruskim i łemkowskim (ryc. 2). Z punktu widzenia mniejszości narodowych są one jednymi z istotniejszych sposobów zaznaczenia swojej odrębności i podtrzymania tożsamości oraz swoistym potwierdzeniem wielonarodowej historii danego regionu.

Dwujęzyczne nazwy miejscowości budzą w Polsce spory i negatywne emocje już od początku lat 1990., długo przed ich oficjalnym wprowadzeniem. Dotyczyło i dotyczy to głównie nazw polsko-niemieckich na Opolszczyźnie oraz – od niedawna – litewskich, białoruskich i łemkowskich. Poza różnego rodzaju protestami werbalnymi oraz konfliktami wśród lokalnych społeczności, dwujęzyczne nazwy miejsco-

⁹ Według wyników spisu z 2002 r., wymagany 20% poziom koncentracji terytorialnej osiągnęły te same społeczności w takiej samej liczbie 51 gmin. Inna była jednak ich struktura: mniejszość niemiecka stanowiła ponad 20% ludności w 28 gminach, białoruska w 12 gminach, litewska w jednej, natomiast osoby deklarujące posługiwanie się językiem kaszubskim w 10 gminach (na podstawie danych GUS).

¹⁰ Według wyników spisu z 2011 r., pięć gmin, w których był już wprowadzony język niemiecki jako pomocniczy, nie przekroczyło ponownie 20% progu deklaracji narodowości niemieckiej wśród mieszkańców. Gmin wpisanych do rejestru nie wykreśla się, dlatego nadal posiadają one status takich, w których używany jest język niemiecki jako pomocniczy. Jednocześnie według wyników spisu z 2011 r. wśród 22 gmin które przekroczyły 20% próg deklaracji narodowości niemieckiej, sześć nie jest wpisanych do rejestru (na podstawie danych Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji <http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/>).

¹¹ Nazwy te nie mogą nawiązywać do nazw z lat 1933-1945 wprowadzonych przez władze Rzeszy Niemieckiej lub ZSRR.

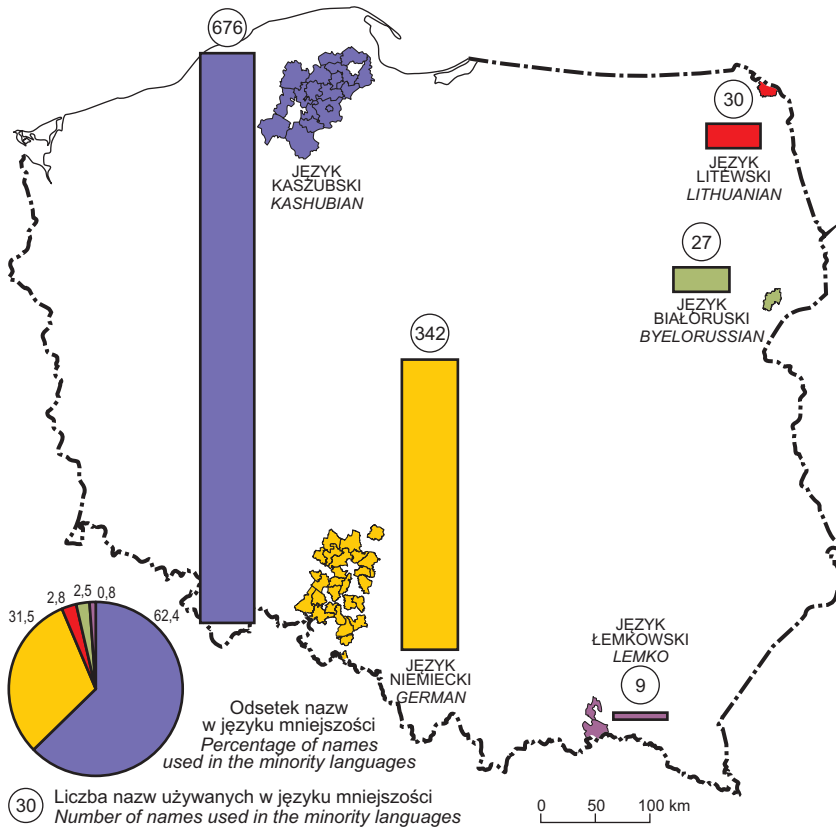
Ryc. 1. Liczba i rozmieszczenie gmin, w których jest – lub według ustawy może być – używany język mniejszości jako pomocniczy (stan z maja 2014 r.)

Opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji:
<http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/>

Number and distribution of gminas (municipalities) in which the minority language is, or by Act of Parliament may be, used as an auxiliary one (as of May 2014)

Authors' processing of data from Poland's Ministry of Administration and Digitisation.

wości są także zamalowywane lub niszczone w inny sposób. Najczęściej dotyczy to nazw polsko-niemieckich na Opolszczyźnie, natomiast nowym zjawiskiem jest niszczenie tego typu tablic na Podlasiu. W sierpniu 2011 oraz w czerwcu 2013 r. zamalowano tablice polsko-litewskie w gminie Puńsk, w maju 2012 w ten sam sposób zniszczono tablice polsko-białoruskie w gminie Orla (Barwiński, 2013).

Ryc. 2. Liczba i rozmieszczenie gmin, w których są używane nazwy w językach mniejszości (stan z maja 2014 r.)

Opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji:
<http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/>

Number and distribution of gminas (municipalities) in which bilingual names are used (as of May 2014)

Authors' processing of data from Poland's Ministry of Administration and Digitisation.

Polityka wobec mniejszości narodowych na Litwie

Okres przynależności Litwy do ZSRR spowodował znaczące zmiany jej struktury narodowościowej. Po odzyskaniu niepodległości kraj ten stanął przed trudnym zadaniem rozwiązania problemu mniejszości narodowych oraz ludności napływowej, które oczekiwały przyznania pełni praw obywatelskich. Nakreślenie przejrzystej wizji reform społecznych oraz ich realizacja rzutowały na relacje mniejszości z większością, a także na relacje międzypaństwowe. Próby zmian powodo-

wały z kolei szereg dyskusji wewnętrznych oraz ujawnianie aspiracji mniejszości (Leśniewska, 2014). Zmiany prawne wprowadzane na Litwie po roku 1990 były konsekwencją zachodzących przekształceń ustrojowych, a także koniecznością dostosowania standardów prawnych do potrzeb integracji z państwami Europy Zachodniej (Budyta-Budzyńska, 2010; Janusz, 2011; Górecki, 2013).

Pierwszym aktem prawnym przyjętym w niepodległej Litwie, regulującym prawa mniejszości narodowych była Konstytucja Republiki Litewskiej uchwalona 25 października 1992 r. Jak jednak zauważa T. Białek (2008), jej postanowienia są dość lakoniczne, w szczególności takie stwierdzenia jak „państwo wspiera wspólnoty narodowe”. Z kolei E. Kuzborska (2012) podkreśla, że Konstytucja nie gwarantuje mniejszościom narodowym na Litwie żadnych przywilejów z racji ich istnienia i ogranicza się jedynie do zasady niedyskryminacji, nie przyznając im żadnego specjalnego statusu.

Najważniejszym aktem regulującym prawa mniejszości narodowych na Litwie do 2010 r. była *Ustawa Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej o mniejszościach narodowych* uchwalona 23 listopada 1989 r., do której – z inicjatywy mniejszości polskiej – 29 stycznia 1991 r. wprowadzono poprawki (Sozański, 1998). Zapewniała ona podstawowe prawa członkom mniejszości narodowych i już w preambule podkreślała, że państwo gwarantuje równe prawa i swobody polityczne, ekonomiczne oraz społeczne wszystkim obywatelom niezależnie od ich narodowości. Ponadto uznawała tożsamość narodową, ciągłość kultury, a także zachęcała do przejawiania świadomości narodowej (Białek, 2008). Jednym z największych uchybień litewskiej ustawy o mniejszościach był fakt, że nie definiowała ona pojęcia mniejszości narodowej, tym samym nie dawała wytycznych, jak i kogo zaliczać do mniejszości. Art. 1 *Ustawy* mówił, że Litwa kierując się zasadami równości narodów gwarantuje przedstawicielom mniejszości narodowych zamieszkujących jej terytorium swobodny rozwój, wyrażając szacunek wszystkim narodowościom i językom. Ponadto zakazana była jakakolwiek dyskryminacja na tle rasowym lub narodowym. Art. 2 gwarantował przedstawicielom mniejszości m.in. prawa do: kultury i oświaty w języku ojczystym, w tym nauczania i druku informacji; swobody wyznania religijnego, zrzeszania się w narodowych organizacjach kulturalnych oraz pełnienia funkcji w organach władzy państwowej. Ustawa dopuszczała także dwujęzyczność w urzędach oraz używanie tablic informacyjnych w językach mniejszości, na terenach przez nich zamieszkiwanych (art. 4 i 5). Dodatkowo art. 8 stanowił, że każdy obywatel Litwy mógł swobodnie określać swoją tożsamość etniczną bazując na narodowości swoich rodziców lub jednego z nich. Ustawa ta przestała obowiązywać z początkiem 2010 r., a jej wygaśnięcie doprowadziło do sytuacji, w której Litwa nie posiada jednego aktu prawnego, który regulowałby wszystkie kwestie związane z mniejszościami narodowymi (Łodziński, 1998; Białek, 2008; Górecki, 2013).

W kwietniu 1994 r., po wielomiesięcznych negocjacjach, podpisano polsko-litewski traktat „o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy”.

W traktacie obie strony zobowiązały się do przestrzegania wszelkich zasad międzynarodowych dotyczących mniejszości narodowych, którym zagwarantowano m.in.: prawo swobodnego używania języka narodowego w życiu publicznym i prywatnym, używania imion i nazwisk w brzmieniu języka narodowego mniejszości, zakładania instytucji, organizacji, stowarzyszeń, rozwoju oświaty, uczestnictwa w życiu publicznym na równi z pozostałymi obywatelami i ochrony tożsamości narodowej¹².

Organizacje mniejszości narodowych w Polsce

Zmiany ustrojowe zapoczątkowane na przełomie lat 1980. i 1990. spowodowały bardzo duże ożywienie działalności politycznej i organizacyjnej mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce. Przed 1989 r. działało w Polsce zaledwie 10 organizacji narodowościowych. Już w tym samym roku zarejestrowano sześć kolejnych. Następne lata przyniosły bardzo szybki przyrost liczby stowarzyszeń narodowościowych. W latach 1990-1992 przybywały po 23-24 organizacje rocznie. Tylko w okresie tych trzech lat zarejestrowano prawie połowę wszystkich działających obecnie stowarzyszeń. Przez kolejne trzy lata (1993-1995) nadal utrzymywał się wysoki przyrost liczby organizacji (od 17 do 21 rocznie) i pod koniec 1995 r. było już zarejestrowanych 137 stowarzyszeń narodowościowych. Od 1997 r. zaznaczył się wyraźny spadek dynamiki. Dopiero w okresie 2004-2007 można zaobserwować pewne ożywienie w rejestracji nowych towarzystw (głównie romskich), jednak dynamika ta – przybywało od czterech do siedmiu nowych stowarzyszeń rocznie – była nieporównywalnie mniejsza niż w pierwszej połowie lat 1990. (Barwiński, 2010; Dudra i Nitschke, 2013).

W 2011 r. według danych GUS w Polsce było zarejestrowanych 161 stowarzyszeń narodowościowych i etnicznych (*Wyznania religijne...*, 2013, tab. 3). Zdecydowana większość organizacji narodowościowych została założona przez przedstawicieli tzw. tradycyjnych mniejszości, zamieszkujących Polskę od kilku wieków. Tylko kilkanaście zarejestrowanych organizacji skupia przedstawicieli narodowości o relatywnie krótkim rodowodzie imigracyjnym w Polsce (Wietnamczyków, Chińczyków, Hindusów, Jemeńczyków, Somalijczyków, Syryjczyków). Ogółem w 2011 r. swoje organizacje posiadało 25 mniejszości narodowych i etnicznych (tab. 3). Największa aktywność organizacyjna charakteryzowała mniejszość niemiecką zrzeszoną w 60 organizacjach (37% ogółu). Pod względem liczby członków organizacji narodowościowych także zdecydowanie dominowały stowarzyszenia niemieckie, które zrzeszały przeszło 97 tys. osób, czyli aż 70% ogółu członków wszystkich stowarzyszeń narodowościowych. Poza Niemcami we własnych organizacjach najliczniej zrzeszali się Romowie, Ukraińcy, Kaszubi i Białorusini. Od wielu lat zaznacza się tendencja zmniejszania lub stagnacji

¹² Niektóre zapisy traktatu (np. dotyczące pisowni imion i nazwisk oraz dwujęzycznych nazw) nadal nie zostały wprowadzone przez władze litewskie.

liczebności stowarzyszeń narodowościowych. W ciągu ostatnich kilku lat nieznacznie wzrosła tylko liczebność organizacji romskich i łemkowskich (*Wyznania religijne...*, 2013). Trzeba jednak pamiętać, że dane dotyczące liczebności organizacji narodowościowych są uzależnione praktycznie wyłącznie od rzetelności zarządów poszczególnych stowarzyszeń i niejednokrotnie mogą być zawyżone, zwłaszcza gdy się je porówna z wykazaną w trakcie spisów powszechnych liczebnością poszczególnych mniejszości narodowych.

Tabela 3. Liczba organizacji mniejszości narodowych i etnicznych zarejestrowanych w Polsce w 2011 r. według narodowości

Number of national and ethnic minority associations registered in Poland in 2011, by nationalities

Narodowość <i>Nationality</i>	Liczba organizacji <i>Number of organisations</i>
Niemiecka	60
Romska	35
Białoruska	11
Ukraińska	9
Żydowska	9
Litewska	6
Łemkowska	5
Francuska	3
Ormiańska	3
Bułgarska, grecka, syryjska, rosyjska	po 2
Chińska, czeska, hinduska, jemeńska, karaïmska, kaszubska, macedońska, słowacka, somalijska, tatarska, węgierska, wietnamska	po 1
Razem	161

Opracowanie własne na podstawie / Own elaboration on the basis on: *Wyznania religijne...* (2013).

Organizacje mniejszości narodowych na Litwie

W ostatnich latach funkcjonowania ZSRR, na skutek swoistej „odwilży”, zaczęły powstawać na Litwie kolejne organizacje mniejszości narodowych. Głównie Polacy i Rosjanie rozpoczęli aktywną działalność mającą na celu tworzenie instytucji o różnicowanym charakterze. Różnego rodzaju koła, towarzystwa, stowarzyszenia zaczęły powstawać przede wszystkim na obszarach zamieszkałych przez mniejszości narodowe (Leśniewska, 2014).

W 2005 roku na Litwie zarejestrowanych było 300 organizacji społecznych i stowarzyszeń kulturalnych (tab. 4) utworzonych przez przedstawicieli mniejszości narodowych. Regularną działalność wykazywało około 250 z nich. Naj-

aktywniejszą mniejszością byli Rosjanie skupiający się w 68 organizacjach o różnorodnym profilu działalności. Do najważniejszych z nich zaliczyć można: Centrum Kultury Rosyjskiej, Rosyjską Wspólnotę na Litwie oraz Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Rosyjskich na Litwie. Z kolei Polacy, najliczniejsza mniejszość na Litwie, byli zrzeszeni w 56 organizacjach, z których najważniejszą jest Związek Polaków na Litwie (ZPL) (Kuzborska, 2012; Leśniewska, 2014).

Tabela 4. Liczba organizacji mniejszości narodowych i etnicznych zarejestrowanych na Litwie w 2005 r. według narodowości

Number of national and ethnic minority associations registered in Lithuania in 2005, by nationalities

Narodowość / <i>Nationality</i>	Liczba organizacji <i>Number of organisations</i>
Rosyjska	68
Polska	56
Niemiecka	31
Żydowska	24
Białoruska	23
Tatarska, ukraińska	19
Romska	15
Grecka	9
Ormiańska, łotewska	8
Uzbecka	3
Azerska, bułgarska, czeczeńska, estońska, gruzińska, karaimska, koreańska, libańska, francuska, rumuńska, tadżycka, węgierska	1
Organizacje wielu mniejszości	5
Razem	300

Opracowanie własne na podstawie / Own elaboration on the basis on: *Second Report Submitted by Lithuania Pursuant...* (2012).

Obok organizacji skupiających przedstawicieli mniejszości narodowych, bardzo ważną rolę odgrywa sieć szkół z językiem wykładowym innym niż litewski. Na Litwie sieć szkół dla mniejszości jest dobrze rozwinięta, zwłaszcza z językami polskim i rosyjskim jako wykładowymi. W roku szkolnym 2013/14 na Litwie funkcjonowały 133 szkoły, w których utworzono klasy z językiem wykładowym innym niż litewski. W 99 szkołach język litewski w ogóle nie jest używany jako wykładowy. W rejonach, w których z powodu małej liczby uczniów funkcjonowanie szkół dla mniejszości jest nieopłacalne, tworzone są klasy, w których język mniejszości jest używany jako język wykładowy (Leśniewska, 2009; Barwiński i Leśniewska, 2013).

W lipcu 2011 r. weszła w życie ustawa o szkolnictwie, która wzbudziła wiele kontrowersji, zwłaszcza w środowiskach mniejszościowych, gdyż wprowadzała ujednoczenie egzaminu maturalnego z języka litewskiego we wszystkich szkołach na Litwie od 2013 r. Dodatkowo wprowadzono przepis, że w szkołach, w których tworzone są klasy litewskie oraz klasy mniejszości, w przypadku zbyt małej liczby uczniów tworzona będzie tylko klasa litewska. W szkołach mniejszości zajęcia z historii i geografii Litwy oraz przedmioty związane z poznaniem świata i nauką o społeczeństwie muszą odbywać się w języku litewskim¹³. Ustawa pozbawiła również szkoły zagraniczne finansowania z litewskiego budżetu (Leśniewska, 2013, 2014).

Działalność polityczna mniejszości narodowych w Polsce

Zwiększenie aktywności poszczególnych mniejszości narodowych po roku 1990 przejawiało się nie tylko we wspomnianej wyżej działalności organizacyjnej różnego rodzaju stowarzyszeń narodowościowych, lecz także w aktywności politycznej – zarówno w zakładaniu partii politycznych, jak i w uczestnictwie komitetów wyborczych mniejszości narodowych w wyborach parlamentarnych i samorządowych.

Już w lutym 1990 r. w Białymstoku założono pierwszą po II wojnie białoruską partię polityczną – Białoruskie Zjednoczenie Demokratyczne (BZD). Była to zarazem pierwsza, po upadku komunizmu, partia mniejszości narodowej w Polsce¹⁴. Jej kandydaci nie odnotowali żadnych sukcesów, partia w ciągu kilku lat uległa marginalizacji, a następnie została rozwiązana.

W wyborach do polskiego parlamentu kandydaci organizacji narodowościowych początkowo nie odnosili sukcesów. Dopiero umieszczenie ich członków na listach ugrupowań lewicowych nieco poprawiło tę sytuację. Zdecydowanie lepsze wyniki odnotowali w wyborach samorządowych, jednak wyłącznie na obszarach z relatywnie dużym udziałem mniejszości narodowych, zwłaszcza na Opolszczyźnie, południowo-wschodnim Podlasiu, Suwalszczyźnie, Podkarpaciu (Matykowski, 1997, 2008; Chałupczak i Browarek, 1998; Kowalski, 2000).

Jedyną mniejszością narodową w Polsce, odnoszącą sukcesy wyborcze i mającą własnych przedstawicieli we wszystkich kadencjach Sejmu od roku 1991, jest mniejszość niemiecka. Najlichniesz niemiecka organizacja, czyli Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim, we wszystkich wyborach od początku lat 1990. regularnie zgłasza swoich kandydatów z listy komitetu wyborczego „Mniejszość Niemiecka”. Według ordynacji wyborczej komitety wyborcze

¹³ Dla porównania, w Polsce zgodnie z ustawą oświatową, w szkołach dla mniejszości narodowych obowiązkowo w języku polskim prowadzone są lekcje z historii i geografii Polski, a egzamin maturalny z języka polskiego jest ujednoczony we wszystkich typach szkół (Barwiński, 2013).

¹⁴ Bezpośrednio po II wojnie światowej, w latach 1945-1949 działało w Polsce 11 żydowskich partii politycznych, w tym trzy nielegalne. Były to jedyne partie polityczne mniejszości narodowych funkcjonujące w Polsce w latach 1945-1989 (Rykała, 2007).

mniejszości narodowych nie muszą przekroczyć progu 5% głosów w skali kraju, żeby uczestniczyć w podziale mandatów do Sejmu. Dzięki takim przepisom prawnym oraz mobilizacji elektoratu mniejszości niemieckiej na Opolszczyźnie, społeczność ta jest stale reprezentowana w polskim parlamencie. Jednak od początku lat 1990. do ostatnich wyborów parlamentarnych w 2011 r., systematycznie spada liczba mandatów uzyskiwanych przez mniejszość niemiecką oraz procent oddanych na jej listy głosów.

Działalność polityczna mniejszości narodowych na Litwie

W 1994 r. Sejm Republiki Litewskiej podjął uchwałę, w której organizacjom społecznym zakazuje się startu w wyborach. Tym samym m.in. Związek Polaków na Litwie (ZPL) stanął przed wyborem przekształcenia się w partię polityczną lub rezygnacji z bezpośredniej działalności politycznej (Bobryk, 2005; Kawęcki, 2013; Barwiński i Leśniewska, 2014). Przedstawiciele mniejszości otwarcie krytykowali zmianę ordynacji wyborczej, nazywając ją dyskryminującą przedstawicieli mniejszości narodowych, których organizacje zostały pozbawione możliwości udziału w wyborach (Sidorkiewicz, 2011). W sierpniu 1994 r. ze struktur ZPL wyodrębniła się Akcja Wyborcza Polaków na Litwie (Bobryk, 2005; Kawęcki, 2013).

Przedstawiciele mniejszości polskiej startują nieprzerwanie w wyborach na różnych szczeblach od 1992 r., zawsze uzyskując kilka miejsc w litewskim Sejmie. Dużą przeszkodą w wyborach parlamentarnych dla AWPL pozostaje 5% próg wyborczy, obowiązujący również wobec partii mniejszości narodowych (Kawęcki, 2013). Najlepszy wynik partia zanotowała startując w 2012 r. w sojuszu z mniejszością rosyjską, uzyskała wówczas 8 mandatów i po raz pierwszy weszła w skład koalicji rządzącej¹⁵ (Barwiński i Leśniewska, 2013).

AWPL z sukcesami bierze udział również w wyborach na szczeblu lokalnym, a z jej list startują przedstawiciele innych mniejszości narodowych, w tym głównie Rosjanie. Od 2002 r. na Litwie działa również Sojusz Rosjan (lit. *Rusų aljansas*) występujący w obronie praw ludności rosyjskojęzycznej na Litwie. Od 2008 r. partia startuje w wyborach na różnych szczeblach wspólnie z AWPL, co pozwoliło im przekroczyć próg 5% i zdobyć aż 8 mandatów (Leśniewska, 2009, 2014).

W czerwcu 2009 r. w Republice Litewskiej przeprowadzono wybory do Parlamentu Europejskiego, w których wzięła udział Akcja Wyborcza Polaków na Litwie. Partia osiągnęła poparcie blisko 8,5% wyborców, co pozwoliło na uzyskanie jednego mandatu, który przypadł liderowi AWPL Waldemarowi Tomaszewskiemu (Leśniewska, 2014). Dzięki zdobyciu 26 418 głosów stał się on pierwszym Polakiem spoza Polski w Parlamencie Europejskim.

¹⁵ W dniu 26.08.2014 r. AWPL opuściła koalicję rządzącą, a powodem decyzji był konflikt w resorcie energetyki i w konsekwencji dymisja ministra z ramienia AWPL.

Podsumowanie

Przemiany polityczne, prawne i społeczne zachodzące w Polsce i na Litwie od początku lat 1990. przyniosły zarówno pozytywne, jak i negatywne konsekwencje dla przedstawicieli mniejszości narodowych w obu krajach (tab. 5).

Porównując współczesną strukturę etniczną oraz politykę narodowościową Polski i Litwy, widać wyraźną asymetrię dotyczącą kwestii zarówno ilościowych, jak i prawno-instytucjonalnych. W Polsce udział osób niepolskiej narodowości jest zdecydowanie mniejszy niż grup ludności nielitewskiej w strukturze narodowościowej Litwy. Jednocześnie mniejszości narodowe na obszarze Polski mają większe prawa i lepsze warunki funkcjonowania niż mniejszości na Litwie.

Polskie prawo zakazuje dyskryminacji i otacza ochroną wszelkie narodowości zamieszkujące terytorium Rzeczypospolitej. Jednak – w konsekwencji przyjęcia w 2005 r. *Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* – szczególnie uprzywilejowanych pod względem prawnym zostało 14 społeczności mniejszościowych. Pomimo podobieństwa praw i przywilejów dla wszystkich wymienionych w ustawie grup, ich praktyczne wykorzystanie przez poszczególne mniejszości jest bardzo różne, a rzeczywistość ostatnich lat pokazuje wyraźnie, że gwarantowane polskim prawem przywileje najbardziej potrafią – lub chcą – wykorzystać mniejszości niemiecka, kaszubska i litewska. Niewielka liczebność szeregu mniejszości oraz duże rozproszenie terytorialne, zwłaszcza Ukraińców, Łemków i Romów, w znaczącym stopniu utrudnia wykorzystanie niektórych przywilejów prawnych, zwłaszcza stosowania języka mniejszości jako pomocniczego w urzędach oraz dwujęzycznych nazw miejscowości.

W przypadku Polski przejście od obrazu jednolitego etnicznie społeczeństwa do uznania jego zróżnicowania oraz upodmiotowienie mniejszości narodowych i związana z tym ich obecność w życiu publicznym, z powodu niewielkiej liczebności i rozproszenia poszczególnych mniejszości nie wywołało dużego zainteresowania społecznego, a emocje głównie w środowiskach lokalnych. Mniejszości narodowe i etniczne z racji niewielkiego potencjału demograficznego, gospodarczego i politycznego nie stanowią zagrożenia dla integralności terytorialnej i politycznej Polski ani dla dominacji polskiego języka i kultury. Wręcz przeciwnie – to państwo polskie ze swoim potencjałem ludnościowym, ekonomicznym, kulturowym, językowym, medialnym, systemem szkolnictwa oraz nacjonalistycznym nastawieniem części społeczeństwa jest realnym zagrożeniem dla odrębności narodowej i kulturowej nielicznych oraz rozproszonych mniejszości (Barwiński, 2013). Mimo pewnych różnic, zdecydowana większość społeczności niepolских, zwłaszcza tzw. tradycyjnych mniejszości, jest silnie zintegrowana ze społeczeństwem polskim, jeśli integrację rozumieć „jako branie udziału w życiu większości i współtworzeniu kultury większości bez porzucania własnych wzorów” (Budyta-Budzyńska, 2010).

Tabela 5. Pozytywne i negatywne konsekwencje zmian politycznych w stosunku do przedstawicieli mniejszości narodowych w Polsce i na Litwie po 1990 r.

Positive and negative consequences for national minorities of post-1990 political changes in Poland and Lithuania

Konsekwencje pozytywne / <i>Positive consequences</i>	
Polska / <i>Poland</i>	Litwa / <i>Lithuania</i>
<ul style="list-style-type: none"> • odejście od polityki dyskryminacji wobec mniejszości narodowych; • zmiana roli państwa z „nadzoru” na „opiekę”; • polityczne upodmiotowienie mniejszości narodowych i etnicznych; • przyjęcie ustawy o „Mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym”; • obecność mniejszości narodowych w przestrzeni publicznej; • wprowadzenie szeregu regulacji prawnych, które umożliwiają swobodę funkcjonowania narodowego, politycznego, społecznego i kulturowego wszystkim narodowościom zamieszkującym w Polsce; • dynamiczny rozwój działalności organizacyjnej; • wznowienie prowadzenia różnego rodzaju statystyki narodowościowej. 	<ul style="list-style-type: none"> • aktywny udział przedstawicieli największych mniejszości narodowych w życiu politycznym na poziomie zarówno lokalnym, jak i krajowym; • bardzo dynamiczny rozwój działalności organizacyjnej mniejszości; • rozbudowana sieć szkół dla mniejszości narodowych; • dostępność edukacji w językach mniejszości narodowych na wszystkich poziomach; • praktyka religijna w językach mniejszości; • aktywna walka przedstawicieli mniejszości o ich prawa.
Konsekwencje negatywne / <i>Negative consequences</i>	
Polska / <i>Poland</i>	Litwa / <i>Lithuania</i>
<ul style="list-style-type: none"> • postępująca asymilacja mniejszości narodowych i etnicznych; • spadek liczby uczniów uczących się języków mniejszości; • niedostateczne finansowanie działalności kulturalnej mniejszości z budżetu państwa; • powstanie wielu, często konkurencyjnych organizacji w ramach jednej mniejszości, co powoduje częste spory i konflikty; • nowe lokalne podziały i animozje narodowościowe z powodu dwujęzycznych nazw miejscowości; • nasilanie się wrogich postaw nacjonalistycznych wobec przedstawicieli mniejszości, zwłaszcza „nowych” mniejszości imigranckich. 	<ul style="list-style-type: none"> • brak ustawy o mniejszościach narodowych powodujący liczne konflikty oraz ułatwiający dyskryminacyjne działania władz centralnych i lokalnych; • niewypełnianie przez władz wszystkich zapisów podpisanych umów i traktatów międzynarodowych dotyczących ochrony praw mniejszości narodowych; • brak zgody na dwujęzyczne nazwy miejscowości i ulic w regionach zwarcie zamieszkiwanych przez mniejszości narodowe; • brak zgody na pisownię nazwisk i imion w językach mniejszości; • brak aktywności wielu spośród zarejestrowanych organizacji mniejszości narodowych; • konflikty między większością i mniejszościami wynikające z odmiennej interpretacji faktów historycznych; • wykorzystywanie mniejszości narodowych w polityce zagranicznej i relacjach między państwowych; • liczne konflikty zniechęcające Litwinów do przedstawicieli mniejszości narodowych; • pojawienie się wrogich postaw nacjonalistycznych wobec przedstawicieli mniejszości.

Opracowanie własne. / Authors' own elaboration.

Na Litwie relacje „państwo–mniejszości” wyglądają odmiennie, głównie z powodu dużego potencjału demograficznego mniejszości i ich koncentracji w strategicznym regionie wileńskim, szeregu negatywnych doświadczeń historycznych (zarówno większości, jak i mniejszości) oraz wzajemnej nieufności. Jednak podstawowym problemem jest brak ustawy o mniejszościach narodowych, powodujący liczne spory pomiędzy władzami litewskimi a przedstawicielami mniejszości narodowych. Większość działań rządu litewskiego odnoszących się m.in. do oświaty lub systemu wyborczego odbierana jest jako akt dyskryminacji mniejszości.

Mimo wielu drażliwych spraw w relacjach „państwo litewskie–mniejszość polska”, organizacje i instytucje polskie na Litwie mają jednak swobodę funkcjonowania i realne możliwości oddziaływania na miejscowe polskie społeczeństwo. W rejonie wileńskim i solecznickim administracja samorządowa jest zdominowana przez przedstawicieli polskiej mniejszości, w litewskim sejmie zasiadają posłowie wybrani z list Akcji Wyborczej Polaków, funkcjonuje (choć z licznymi problemami) polskojęzyczne szkolnictwo na wszystkich szczeblach nauczania, także na poziomie uniwersyteckim (Barwiński i Leśniewska, 2013, 2014). Po wejściu Polski i Litwy do UE oraz tendencji do zacierania barier administracyjnych i gospodarczych między obu krajami, a także w wyniku postępującej lituanizacji Wilna, nawet litewskie środowiska niechętnie mniejszości polskiej zdają sobie sprawę, że nie stanowi ona obecnie zagrożenia dla integralności terytorialnej państwa litewskiego. Jednakże brak zgody na polską autonomię terytorialną, problemy z akceptacją postulatów dotyczących pisowni polskich nazwisk czy dwujęzycznych tablic oraz zapisy nowej ustawy oświatowej wskazują na to, że Litwini nadal obawiają się polskiego separatyzmu, a wiele inicjatyw mniejszości polskiej traktują jako skierowane przeciw litewskiej suwerenności (Kowalski, 2008).

Z pewnością rozwiązanie dwustronnych problemów jest utrudnione nie tylko z powodu braku dobrej woli, ale także z powodu dysproporcji struktury narodowościowej w obu państwach. Oczywiście nie może to usprawiedliwiać asymetrii we wzajemnych relacjach wobec mniejszości. Zwłaszcza że władze litewskie, ograniczając prawa mniejszości narodowych na własnym terytorium, jednocześnie w różnej formie – finansowej, organizacyjnej, politycznej – wspierają Litwinów poza granicami, w tym szczególnie w Polsce (Żołędowski, 2003). Rząd Republiki Litewskiej (bez względu na zmieniające się opcje polityczne) konsekwentnie nie wypełnia wszystkich postanowień płynących z podpisanego z polskimi władzami w 1994 r. traktatu prowadzi działania dyskryminujące Polaków, odbierane przez nich jako godzące w ich prawa językowe, oświatowe i ekonomiczne. W obliczu takich relacji narodowościowo-politycznych między sojusznymi, w pełni demokratycznymi państwami, członkami UE i NATO, nie powinien zaskakiwać negatywny stan relacji narodowościowych np. polsko-białoruskich czy polsko-ukraińskich (Barwiński, 2012).

Niejednokrotnie podkreśla się zależność sytuacji prawnej mniejszości narodowych od członkostwa danego państwa w UE, podkreślając, że skoro zarówno Polska, jak i Litwa należą do UE, to w obu państwach powinny obowiązywać takie same standardy prawne dotyczące ochrony mniejszości narodowych. Jest to powszechna opinia, silnie ugruntowana zwłaszcza w świadomości liderów organizacji narodowościowych, jednak w przypadku ustawodawstwa unijnego nie jest ona ścisła. Prawo UE nie zawiera regulacji dotyczących praw mniejszości narodowych, chociaż UE wymaga od swoich członków respektowania norm prawa międzynarodowego dotyczącego owych mniejszości. Ustawodawstwo unijne chroni jedynie tzw. języki mniej używane, co w praktyce może oznaczać języki niektórych mniejszości narodowych i etnicznych, ale nie wprowadza wspólnej polityki narodowościowej i w rezultacie każde państwo samo reguluje kwestie prawne związane z mniejszościami narodowymi. Prawo unijne mówi wyraźnie o zakazie dyskryminacji z powodu płci, rasy, religii, pochodzenia etnicznego, społecznego i koloru skóry, jednak w żadnym unijnym dokumencie nie wspomina się wprost o mniejszościach narodowych. Nie ma też specjalnych programów finansowego wspierania mniejszości, które mogą starać się o dofinansowanie swoich projektów jedynie w ramach ogólnych inicjatyw unijnych (m.in. funduszy strukturalnych i spójności). Zdecydowanie bardziej rozbudowana jest ochrona prawna mniejszości narodowych w ramach ustawodawstwa Rady Europy (Budyta-Budzyńska, 2010).

Mimo pewnych negatywnych dla mniejszości narodowych konsekwencji zmian politycznych ostatnich lat oraz wyraźnych różnic między obu krajami (tab. 5), ich sytuacja w Polsce i na Litwie 25 lat po uzyskaniu przez oba państwa suwerenności politycznej i w 10 lat po akcesji do UE, jest znacznie korzystniejsza niż była przed rokiem 1990.

Piśmiennictwo / References

- Barwiński M. 2010, *Changes in the Social, Political and Legal Situation of National and Ethnic Minorities in Poland after 1990*, [w:] J. Kitowski (red.), *20 Years of Socio-Economic Transformations in Countries of Central and Eastern Europe – an Attempt of Accounts*, Geopolitical Studies, 16, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 223-244.
- Barwiński M., 2012, *Stosunki międzypaństwowe Polski z Ukrainą, Białorusią i Litwą po 1990 roku w kontekście sytuacji mniejszości narodowych*, [w:] A. Rykała (red.), *Studia z Geografii Politycznej i Historycznej. Granice – mniejszości narodowe i religijne – dziedzictwo*, 1, Łódź, s. 139-166.
- Barwiński M., 2013, *Geograficzno-polityczne uwarunkowania sytuacji Ukraińców, Łemków, Białorusinów i Litwinów w Polsce po 1944 roku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Barwiński M., 2014, *Struktura narodowościowa Polski w świetle wyników spisu powszechnego z 2011 roku*, *Przegląd Geograficzny*, 87, 2, s. 217-241.

- Barwiński M., Leśniewska K., 2013, *The comparison of the contemporary situation of national minorities in Poland and Lithuania*, Geografijos metraštis (Annales Geographicae), 46, s. 46-61.
- Barwiński M., Leśniewska K., 2014, *The contemporary situation of Polish minority in Lithuania and Lithuanian minority in Poland from the institutional perspective*, Geographia Polonica, 87, 1, s. 27-46.
- Białek T., 2008, *Międzynarodowe standardy ochrony praw mniejszości narodowych i ich realizacja na przykładzie Białorusi, Litwy i Ukrainy*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa.
- Bobryk A., 2005, *Odrodzenie narodowe Polaków w Republice Litewskiej 1987-1997*, Dom Wydawniczy Duet, Toruń.
- Budyta-Budzyńska M., 2003, *Mniejszości narodowe – bogactwo czy problem? Instytucjonalizacja mniejszości narodowych w Polsce w latach 1989-2002*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Budyta-Budzyńska M., 2010, *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Chałupczak H., Browarek T., 1998, *Mniejszości narodowe w Polsce w latach 1918-1995*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Daugirdas V., Paltanavičiūtė G., 2008, *Dynamics of the national composition of population in North-East Lithuania*, [w:] R. Baubinas, D. Burneika, V. Daugirdas (red.), *Problem Regions in Lithuania (Sociogeographical Aspects)*, Institute of Geology and Geography, Department of Human Geography, Wilno, s. 45-58.
- Dudra S., Nitschke B. (red.), 2010, *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej*, Wydawnictwo Nomos, Kraków.
- Dudra S., Nitschke B. (red.), 2013, *Stowarzyszenia mniejszości narodowych, etnicznych i postulowanych w Polsce po II wojnie światowej*, Wydawnictwo Nomos, Kraków.
- Eberhardt P., 2009, *Przemiany narodowościowe w państwach bałtyckich na przełomie XX i XXI wieku*, Rocznik Nauk Społecznych, 1 (37), KUL, Lublin, s. 95-113.
- Górecki D. (red.), 2013, *Dziedzictwo pogranicza. Realizacja praw mniejszości polskiej na Litwie, Białorusi, Ukrainie i w Czechach oraz mniejszości białoruskiej, litewskiej, ukraińskiej i czeskiej w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Janusz G., 2011, *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Kasatkina N., Beresnevičiūtė V., 2006, *Ethnic Structure, Inequality and Governance of the Public sector in Lithuania*, UNRISD, Palgrave/Macmillan, s. 31-48.
- Kawęcki K., 2013, *Polacy na Wileńszczyźnie 1990-2012*, Europejskie Centrum Analiz Geopolitycznych, Warszawa.
- Kowalski M., 2000, *Geografia wyborcza Polski. Przestrzenne zróżnicowanie zachowań wyborczych Polaków w latach 1989-1998*, Geopolitical Studies, 7, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Kowalski M., 2008, *Wileńszczyzna jako problem geopolityczny w XX wieku*, [w:] P. Eberhardt (red.), *Problematyka geopolityczna ziem polskich*, Prace Geograficzne, IGiPZ PAN, 218, Warszawa, s. 267-298.
- Kurcz Z. (red.), 1997, *Mniejszości narodowe w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Kurcz Z., 2005, *Mniejszość polska na Wileńszczyźnie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Kuzborska E., 2012, *Sytuacja prawna mniejszości narodowych na Litwie*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa.

- Leśniewska K., 2009, *Polska mniejszość we współczesnym Wilnie w kontekście polsko-litewskich stosunków międzynarodowych*, maszynopis w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ, Łódź.
- Leśniewska K., 2013, *The socio-political situation of Poles in Vilnius after the accession of Lithuania to the European Union*, [w:] K. Heffner (red.), *The Eastern Dimension of the United Europe – Political and Economical Aspects of the Eastern Politics of the European Union*, Region and Regionalism, 11, 2, Instytut Śląski, Katedra Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych, Łódź-Opole, s. 41-53.
- Leśniewska K., 2014, *Geograficzno-polityczne uwarunkowania sytuacji mniejszości polskiej na Litwie i Łotwie po 1990 roku*, maszynopis w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ, Łódź.
- Leśniewska K., Barwiński M., 2011, *Vilnius Region as a historical region*, [w:] K. Heffner (red.), *Historical Regions in the Structures of European Union. Historical Divisions of the Territory in Central Europe and in Different States of the World*, Region and Regionalism, 10, 2, Instytut Śląski, Katedra Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych, Łódź-Opole, s. 91-104.
- Lietuvos Respublikos Seimo rinkimai*; <http://www3.lrs.lt/> (15.04.2014).
- Lietuvos Respublikos Vyriausioji rinkimų komisija*; <http://www.vrk.lt/> (15.04.2014).
- Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna*, 2013, GUS;
http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf (09.04.2013).
- Łodziński S., 1998, *Ochrona praw osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych (Ukraina, Białoruś, Litwa, Łotwa)*, Biuro Studiów i Ekspertyz, Warszawa.
- Łodziński S., 2005, *Równość i różnica. Mniejszości narodowe w porządku demokratycznym w Polsce po 1989 roku*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Madajczyk P. (red.), 1998, *Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przelomów politycznych (1944-1989)*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa.
- Matykowski R., 1997, *Udział i zróżnicowanie poparcia mniejszości narodowych w Polsce w wyborach parlamentarnych z dn. 21.10.1997*, Sprawy Narodowościowe. Nowa Seria, 6 (2), s. 261-272.
- Matykowski R., 2008, *Przestrzenne zróżnicowanie w zachowaniach wyborczych mieszkańców województwa podlaskiego*, [w:] D. Świątek, M. Bednarek, P. Siłka (red.) *Współczesne problemy badawcze geografii polskiej – geografia człowieka*, Dokumentacja Geograficzna, 36, Warszawa, s. 28-33.
- Oficialiosios statistikos portalas*; <http://db.stat.gov.lt/> (03.02.2014).
- Rykała A., 2007, *Przemiany sytuacji społeczno-politycznej mniejszości żydowskiej w Polsce po drugiej wojnie światowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Second Report Submitted by Lithuania Pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities*, 2012, Council of Europe, Strasbourg.
- Sidorkiewicz K., 2011, *Między demokracją a buntem. Działalność polityczna i samorządowa Polaków w Republice Litewskiej (1988-2011)*, Wydawnictwo PWSZ, Elbląg.
- Sozański J., 1998, *Prawa mniejszości narodowych w niepodległej Litwie, Łotwie i Estonii*, Scholar, Warszawa.
- Tautinių mažumų švietimas lietuvoje, Problemos analizė*, 19 (105); http://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/575_28fb2ff5d603e17167d59944c7ed0c6b.pdf (2.01.2014).
- Wyznania religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2009-2011*, 2013, red. P. Cieląg, M. Haponiuk, Wydawnictwo GUS, Warszawa.

Żołędowski C., 2003, *Białorusini i Litwini w Polsce, Polacy na Białorusi i Litwie. Uwarunkowania współczesnych stosunków między większością a mniejszościami narodowymi*, Aspra JR F.H.U., Warszawa.

[Wpłynęło: maj; poprawiono: wrzesień 2014 r.]

MAREK BARWIŃSKI, KATARZYNA LEŚNIEWSKA

THE SITUATION OF NATIONAL MINORITIES IN POLAND AND LITHUANIA
– A COMPARATIVE STUDY

In this article the authors seek to compare the current situation of national minorities in Poland and Lithuania, mainly in the demographic, political, legal and institutional aspects. Use is made of the results of research conducted by the authors in national-minority circles in Poland and Lithuania, statistical data published in the two countries and a review of the legal acts related to the issue of nationality. In terms of historical conditions, the legal and political situation, demographic potential and nationality structure the two countries have many common features, as well as others that are quite distinct, and more than capable of affecting the role, importance and perceptions of national minorities. As a result of the transformation of political and geopolitical circumstances characterizing recent decades, both Poland and Lithuania are democracies involved in the integration process on the European continent, and cooperating within the framework of the EU and NATO.

However, mutual relations are affected both positively and negatively by the centuries of history that is in essence common, but often interpreted quite differently either side of the border. The situation as regards national minorities, especially in political and legal terms, is certainly being influenced by the completely different demographic and spatial potentials. In Poland, the Lithuanian minority is rather small and rather widely dispersed or distributed around the state's periphery, while in Lithuania the minorities constitute a substantial part of the population and are also concentrated in Vilnius and its surrounding region. Lithuania is in turn a young, small country of rather few people and characterised by a wariness of the non-Lithuanian population, especially that comprising Poles as the largest national minority, and one still possessed of a strong sense of individuality and identity. These differences in turn ensure quite distinct socio-political and legal situations of the respective minorities in the two countries, and ultimately a host of conflicts and accusations concern discriminatory activity, especially in Lithuania.

The political, legal and social transformations which have taken place over the last 20 years have had both positive and negative consequences for the situation of non-Polish and non-Lithuanian nationalities in those two countries. Polish law forbids discrimination and protects all the nationalities living in the Republic of Poland. Yet, as a result of the passing of the Act on National and Ethnic Minorities and Regional Languages (in 2005), 14 minority communities are particularly privileged from the legal point of view. These are: Byelorussians, Czechs, Lithuanians, Germans, Ormians, Russians, Slovaks, Ukrainians, Jews, Karaims, Lemkos, Roma, Tartars and Kashubians. Despite similar

rights and privileges for all 14 of these communities referred to in the Act, the relevant communities differ with respect to the advantage they choose or are able to take of the said rights and privileges. Recent years have in fact made it clear that it is the German, Kashubian and Lithuanian communities that can, or want to, do most with what Polish law has to offer.

In legal terms, the situation of minorities in Poland is now much more favourable than the corresponding situation in Lithuania, where the gravest problem is the lack of an Act on National Minorities giving rise to many conflicts between the Lithuanian authorities and the said minorities. Indeed, all activities of the Lithuanian government associated with education, the electoral system, and so on are perceived to discriminate against minorities. The only excuse that may be found for the Lithuanian authorities is that the minorities in question in their country do indeed form a large and strong group in what is after all a small state.

Overall, and notwithstanding the negative consequences for national minorities alluded to above, the situation now facing these minorities in both Poland and Lithuania must be regarded as much more favourable than was the case during the communist period.